

Mitropolitul Ilarion Alfeev: Potirul euharistic la Liturghiile slujite în sobor

Traducere: Ieromonah Petru Pruteanu¹

Articolul abordează problema folosirii unui potir mare sau a mai multor potire mici la Liturghiile la care slujesc mai mulți clerici și se împărtășesc mulți credincioși.

Keywords: euharistie, împărtășire, liturghie, potir.

La sfârșitul secolului al XX-lea în practica liturgică a Bisericii Ortodoxe Ruse a avut loc o schimbare importantă: aproape peste tot mirenii au început să se împărtășească mult mai des decât o făceau anterior.

Majoritatea mirenilor, ba chiar și a clericilor, în special cei care au venit în Biserică în ultimii 20 de ani, au și uitat că până nu demult, împărtășirea de câteva ori pe an era considerată drept normă: o dată - de două ori în Postul Mare (de obicei în prima și ultima săptămână) și o dată - de două ori în cealaltă perioadă a anului (de ziua onomastică și, uneori, în postul Crăciunului și al Adormirii Maicii Domnului). Aceasta era practica Bisericii Ruse de până la revoluție (anul 1917 – *n. trad.*), oglindită în „Catehismul” Sf. Filaret al Moscovei: *„Primii creștinii se împărtășeau în fiecare zi de duminică; însă din cei de acum, puțini au acea curăție a vieții, pentru a fi pregătiți de a lua parte mereu la o Taină atât de măreață. Biserica, cu glas părintesc, îi îndrumă să se spovedească înaintea preotului duhovnic și să se împărtășească cu Trupul și Sângele lui Hristos: pe cei râvnitori de viață cuvioasă – de patru ori pe an ori în fiecare lună, iar tuturor celorlalți – numai de câte o dată în an.”*² În zilele noastre, împărtășirea o dată în lună despre care Sfântul Filaret vorbește ca despre o nevoie

¹ Articolul în limba rusă a fost publicat în „Jurnalul Patriarhiei Moscovei (ЖМП)”, nr. 9 / 2011. Prima traducere a fost realizată de Radu Bulat (Chișinău), iar noi am revizuit acea traducere și am făcut unele comentarii sau precizări pe care le-am considerat necesare. Notele de subsol, cu excepția celor care ne aparțin, au fost redactate exact ca în original.

² Пространный Православный Катихизис Православной Кафолической Восточной Церкви (любое изд.). Ч. 1. § 340.

deosebită a „câtorva”, a devenit o normă pentru oamenii îmbisericiți, iar mulți dintre ei se apropie de Sfânta Împărtășanie în fiecare zi de sărbătoare și duminică.

Încă o schimbare importantă constă în creșterea numărului de slujbe în sobor (cu mai mulți clerici odată – *n. trad.*). După mulți ani de persecuții, Biserica a obținut libertate, iar acest fapt a dus la creșterea numărului de clerici și, respectiv, la creșterea numărului celor ce slujesc și se împărtășesc la o Liturghie.

Prezentul articol e dedicat nu aprecierii generale a acestor fenomene, ci analizei uneia din consecințele lor și anume, practica săvârșirii Dumnezeieștii Liturghii cu folosirea unui potir de volum mare.

În zilele noastre, la Liturghia arhierescă, în special când se adună mulți credincioși, deseori se utilizează un potir de un volum impunător, cu înălțimea cât jumătate de om și un volum de trei, cinci sau chiar nouă litri. Potire euharistice cu un volum mai mare de un litru se folosesc și la slujbele din unele parohii mai mari, mai ales la marile sărbători. La utilizarea potirelor de mai mulți litri, în timpul Proskomidiei, de regulă, în potir se toarnă doar o parte din vinul cu apă pregătit pentru sfințire, iar cea mai mare parte (de vin – *n. trad.*) se toarnă după Intrarea Mare, din cauza greutateii de a duce la Intrarea Mare un vas de mai multe kilograme. Apoi, la încheierea rugăciunii euharistice și la ecfonisul „Sfintele sfinților”, preacuratul Sânge se toarnă din potirul mare în unele de mărimi obișnuite, deci de volum 0,5-0,75 litri. Astfel, cea mai mare parte a vinului euharistic, și mai târziu a Sfântului Sânge, se află în potirul principal nu în timpul întregii Liturghii, ci doar pe parcursul părții ei „sfințitoare”, de la Intrarea Mare până la împărtășirea clerului.

După părerea multor clerici, cazul unei Liturghii la care se împărtășesc mulți credincioși nu admite o altă soluție decât folosirea unui potir imens, cu turnarea în el a unei cantități mari de vin, și

împărțirea lui ulterioară în mai multe potire. Iar la întrebarea dacă se admite punerea pe Sf. Masă, până la sfințirea Sfintelor Daruri, a câtorva potire de volum obișnuit și nu a unui mare, răspunsul este: Nu. Se aduce și un argument „teologic”: noi toți ne împărțăm „dintr-o singură pâine și un singur potir”, atunci cum putem pune pe altar câteva potire? Aceasta, chipurile, ar încălca simbolismul euharistic.

Dar oare ce indica în situații similare tradiția Bisericii vechi, în care împărțirea concomitentă a unei mulțimi de credincioși în imensele biserici (să ne amintim bazilicile construite de Sf. Împărat Constantin cel Mare sau biserica constantinopolitană a Sfintei Sofii) nu era deloc o raritate?

O însemnătate deosebită printre vechile mărturii o au datele referitoare la serviciile divine din Constantinopol și Bizanț în general, deoarece tradiția noastră liturgică este o moștenire directă și o continuare a celei bizantine. Datele arheologice mărturisesc că până și cele mai mari potire bizantine nu întreceau volumul de 0,75-1 litri.³ Evident că un singur potir la liturghia din biserica Sfintei Sofii ar fi fost insuficient. Și atunci ce făceau bizantinii? Sursele patristice și liturgice dau un răspuns unanim: ei săvârșeau Euharistia cu mai multe vase simultan.⁴ Apropo, și discuri cu Agnețe pe ele puteau fi mai multe.

Pentru prima dată despre mai multe potire la Dumnezeuiasca Liturghie pomenesc „Constituțiile Apostolice” (VIII. 12. 3) – o culegere de documente ale creștinismului primar, redactarea finală a căroră a avut loc pe la anul 380 în Antiohia.⁵ Cu referire la Constantinopol despre mulțimea de discuri și potire în rânduiala Dumnezeuieștii Liturghii

³ Taft R.F. *The Communion, Thanksgiving, and Concluding Rites*. R., 2008. (A History of the Liturgy of St. John Chrysostom; Vol. 6). (Orientalia Christiana Periodica; 281). P. 256–257.

⁴ Taft R.F. *The Great Entrance: A History of the Transfer of Gifts and Other Preanaphoral Rites of the Liturgy of St. John Chrysostom*. R., 1978. (A History of the Liturgy of St. John Chrysostom; Vol. 2). (Orientalia Christiana Periodica; 200). P. 208–213.

⁵ SC. 336. P. 178.

mărturisește „Cronica pascală” din sec VII.⁶ Aceste date sunt confirmate de Sf. Maxim Mărturisitorul, care vorbește și despre un înțeles simbolic al numărului impar de potire care trebuie folosit la Liturghie.⁷ Într-un șir de culegeri bizantine ale textelor liturgice începând cu „Evhologhiul Barberini”, cel mai vechi manuscris păstrat al Liturghierului și Molitfelnicului bizantin (Vat. Barb. gr. 336, sfârșitul secolului VIII.), dar mai ales în scrierile destinate slujbelor arhieresti, în rubrica rânduiei Dumnezeieștii Liturghii se vorbește nu de un „potir”, ci de „[mai multe] potire”.⁸ Și rânduiala bizantină a Liturghiei patriarhale/arhieresti din sec. XIV, compusă de Dimitrie Ghemistos, de asemenea menționează mai multe potire.⁹ În sfârșit, iconografia Intrării Mari din frescele bizantine și balcanice din secolele XIV-XVI de asemenea ilustrează mai multe potire.

Pe lângă simpla mențiune a mai multor potire, unele surse bizantine conțin și indicații tipiconale privind săvârșirea Euharistiei în acest caz. Sf. Simeon al Thessalonicului precizează că cuvintele Proskomidiei nu se schimbă, „chiar dacă sunt mai multe potire”.¹⁰ În rânduiala Liturghiei descrisă de Dimitrie Ghemistos se spune că la Intrarea Mare patriarhul așează discul pe altar, iar potirele le aranjează în pereche din ambele părți ale discului.¹¹ În scrisoarea către episcopul Pavel de Gallipoli a patriarhului constantinopolitan Nicolae al III-lea Grămăticul (sfârșitul sec. XI)¹², se vorbește pe larg despre faptul că

⁶ PG. 92. Col. 1001.

⁷ PG. 90. Col. 820. (Trebuie să recunoaștem că argumentarea Sf. Maxim cu privire la numărul impar de potire și discuri folosite la Liturghie este una pur simbolică și chiar neconvingătoare – *n. trad.*).

⁸ Taft R.F. The Precommunion Rites. R., 2000. (A History of the Liturgy of St. John Chrysostom; Vol. 5). (Orientalia Christiana Periodica; 261). P. 366.

⁹ Дмитриевский А.А. Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока. Т. 2. К., 1901. С. 310.

¹⁰ PG. 155. Col. 288.

¹¹ Дмитриевский А.А. Описание... Т. 2. С. 206.

¹² Posibil ca autorul scrisorii să nu fi fost Nicolae al III-lea Grămăticul, ci un alt patriarh al Constantinopolului din acea perioadă: Cosma I sau Eustratie (Taft R.F. The Precommunion... P. 367–368).

discurile se aranjează în formă de cruce, iar potirele – între brațele acestei cruci.

Astfel, săvârșirea Dumnezeieștii Liturghii cu mai multe potire și mai multe discuri nu constituia cazuri izolate, ci o practică bizantină absolut obișnuită, care, mai ales la Liturghia arhierescă era chiar normativă. De ce atunci ea a dispărut în epoca post-bizantină? Se pare că dispariția ei a fost condiționată de instalarea practicii împărtășirii rare și a tendinței generale de a micșora dimensiunile bisericilor.¹³ În bisericile mici, în cazul în care se împărtășesc puțini credincioși, necesitatea întrebuințării unei cantități impunătoare de vin euharistic a dispărut, și cu ea și necesitatea săvârșirii Liturghiei cu mai multe potire.

Cu toate acestea, încă mult timp după aceea, practica săvârșirii Intrării Mari cu mutarea concomitentă a mai multor potire s-a păstrat, doar că potirele, cu excepția celui principal, erau purtate goale.¹⁴ Deja Sf. Simeon al Thessalonicului descrie această practică și, mai mult ca atât, îi oferă o explicație, susținând, că mutarea potirelor goale la Intrarea Mare are loc cu „ca semn al cinstirii cinstitelor Daruri”.¹⁵ O practică similară a fost cunoscută și în Rusia înainte de patriarhul Nikon (sec. XVII – *n. trad.*): la slujbele din marele catedrale ale Rusiei, de sărbători, la Intrarea Mare erau mutate nu doar discul și potirul cu pâinea și vinul euharistic, dar și multe alte vase goale, printre care și „sioanele”, adică chivotele¹⁶ (pentru păstrarea Sfintelor Taine – *n. trad.*). Obiceiul de a purta chivotul în timpul Intrării Mari, pe lângă disc și potir, se păstrează și astăzi în Biserica Rusă la slujba întronizării Patriarhului.¹⁷

¹³ Această tendință era cauzată din exterior de căderea Bizanțului (în Rusia – ocupațiile tataro-mongole), iar din interior, de preferința de a construi mai multe biserici mici în locul uneia mari.

¹⁴ Această practică, stranie la prima vedere, este și astăzi în uz la unele mănăstiri athonite, cum este Dochiariul; (*n. trad.*).

¹⁵ PG. 155. Col. 728. Această explicație, ca și multe altele aparținând Sf. Simeon al Thessalonicului, nu este deloc convingătoare și logică; (*n. trad.*).

¹⁶ Голубцов А.П. Соборные Чиновники и особенности службы по ним. М., 1907. С. 217–220.

¹⁷ Желтов М., свящ. Интронизация // Православная энциклопедия. М., 2010. Т. 23. С. 124–131.

Revenind la situația bisericească actuală, ne putem pune întrebarea: ce ne împiedică în zilele noastre să ne întoarcem la practica bizantină a săvârșirii Liturghiei cu mai multe potire? Pentru un răspuns la această întrebare e nevoie să apreciem părțile pozitive și negative ale săvârșirii Liturghiei cu un potir cu volumul de câțiva litri. Prima parte pozitivă ar fi faptul că un potir mare e o reprezentare simbolică evidentă a unității Bisericii în Euharistie și ar ilustra cuvintele din anafora Sfântului Vasile cel Mare: *„Iar pe noi pe toți care ne împărtășim dintr-oi Pâine și dintr-un Potir, să ne unești unul cu altul prin împărtășirea Aceluiași Duh Sfânt”*. A doua parte pozitivă e fastul și măreția care pot fi observate la săvârșirea cu vase mari a Liturghiei.

Aceleași argumente însă, pot fi ușor răsturnate. În primul rând, discul și potirul foarte mari pot părea pentru cineva ca inestetice și grotești. În al doilea rând, chiar dacă utilizăm un potir voluminos, spre finalul Liturghiei Sfântul Sânge oricum se va tuna în potire mai mici, din care se vor împărtăși credincioșii; de aici rezultă că pe altar, la momentul împărtășirii, deja nu mai stă un singur potir, ci mai multe potire. Deci, la slujirea cu un singur potir mare simbolismul oricum e încălcat, doar că în alt mod. De asemenea, observăm că după Intrarea Mare în potir se mai toarnă vin, iar acest vin adăugat, spre deosebire de cel aflat în potir, nu a fost turnat la Proscomidie cu rostirea cuvintelor rânduite și nu a participat la procesiunea Intrării Mari. Iar această procesiune e și ea încărcată cu anumite simbolisme.

Pe lângă toate acestea, însuși argumentul în favoarea „potirului unic” care, chipurile, ar simboliza unitatea Euharistiei poate fi combătut. În primul rând, bizantinii cunoșteau foarte bine cuvintele propriei lor anaforale, iar aceasta nu-i împiedica totuși să săvârșească Liturghia cu mai multe potire. În al doilea rând, și cel mai important, în anafora Sfântului Vasile Cel Mare nu se spune despre un anumit potir de la o Liturghie concretă, ci despre Potirul lui Hristos la general, despre acel

Potir cu Preasfântul Sânge vărsat de El pentru întreaga lume. Acest Potir e unul și același în toate bisericile din toată lumea, indiferent câte potire ar sta pe Sfânta Masă. Precum mulțimea potirelor în mulțimea bisericilor sunt în esență unul și același Potir a lui Hristos, la fel și mulțimea potirelor, care stau pe altarul unei biserici în timpul Dumnezeieștei Liturghii, sunt în esență același Potir.

De altfel, motivele pentru a scrie acest articol nu au fost de ordin teologic sau istorico-bisericesc, ci practic. Ele apar, în primul rând, atunci când trebuie turnat Sfântul Sânge din potirul mare în potire de mărimi mai mici. Însuși volumul unui astfel de potir considerabil îngreuiază anumite mișcări cu el, mai ales că este vorba de Sfântul Sânge, din care nici o picătură nu trebuie să fie pierdută în procesul turnării în potire. Autorul acestor rânduri nu o dată a fost martorul unor scene dezolante: când, turnând Sfântul Sânge dintr-un potir impunător, preotul vărsa cantități semnificative din el pe antimis, altar, veșminte, și chiar pe podea. Uneori potirul poate fi atât de mare, încât preotul, stând la Sfânta Masă, nici nu-i vede conținutul și toarnă Sfântul Sânge intuitiv. O dovadă vie a acestor scene sunt și antimisele pătate cu Sfântul Sânge, ce stau pe altare în multe din bisericile noastre.

Altă problemă practică e legată de consumarea Sfintelor Daruri rămase după împărțire, mai ales că folosirea unui potir mare face dificilă aprecierea cantității necesare de vin euharistic (ce trebuie turnat la Proskomidie – *n. trad.*), iar spălarea unui potir mare nu este deloc ușoară. În sfârșit, utilizarea potirelor mari nu e îndreptățită din punct de vedere economic. În parohii, de exemplu, slujbele arhieresti sau cu un număr foarte mare de credincioși (care vor să se împărtășească – *n. trad.*) nu sunt atât de frecvente, însă de dragul lor, parohia este nevoită să cheltuiască fonduri mari pentru a cumpăra potire voluminoase scumpe, folosite ulterior doar la ocazii speciale.

În viziunea noastră, greutățile descrise care apar la folosirea unor potire mari ar trebuie să ne facă să ne amintim de practica bizantină a săvârșirii Dumnezeieștii Liturghii cu mai multe potire de dimensiuni obișnuite, mărturiile căreia au fost consemnate clar și în mod repetat într-un șir întreg de izvoare. În acord cu această practică, câteva potire trebuie să se afle pe Sfânta Masă nu după sfințirea Sfintelor Daruri, ci până la sfințirea lor, încât la momentul prefacerii vinului în Sângele lui Hristos pe altar să fie toate potirele din care urmează să se împărtășească credincioșii. Astfel, dacă am urma întocmai tradiția bizantină, ar trebui să folosim potirele deja la Proskomidie, după care să le scoatem pe toate în procesiunea de la Intrarea Mare. Putem totuși, să propunem o variantă mai puțin radicală, dar mai practică: doar potirul principal să fie scos la Intrarea Mare, iar celelalte să fie puse lângă el la începutul rostirii Simbolului de Credință. Și într-un caz și în altul dispăre riscul vărsării Sfântului Sânge la turnarea lui dintr-un potir în mai multe. Dispare și necesitatea de potire imense, utilizarea cărora la Liturghie naște atâtea incomodități de ordin practic.